

Restaurátorský průzkum a záměr obnovy

Předklášteří u Tišnova

Kostel Nanebevzetí Panny Marie, kamenné prvky fasády

- portál
- římsy, opěráky, okenní špalety, kružby

Pastiglia
společnost pro obnovu památek, s.r.o.
Bašty 2
602 00 Brno
IČ 03929388

info@pastiglia.cz

leden 2017

Pastiglia
společnost pro obnovu památek, s.r.o.
Bašty 2, 602 00 Brno, info@pastiglia.cz
IČ 03929388 DIČ CZ03929388

Obsah

1	Základní údaje	2
1.1	Lokalizace objektu	2
1.2	Údaje o památce	2
1.3	Objednatel	2
1.4	Investor	2
1.5	Zpracovatel průzkumu	3
1.6	Dostupné materiály	3
2	Předmět průzkumu	3
3	Historie restaurování děl	3
4	Excerpta archivní písemné dokumentace k obnově portálu a fasády	4
5	Současný stav	14
6	Rozsah průzkumu	14
7	Návrh restaurování	15
8	Dokumentace	17

1 Základní údaje

1.1 Lokalizace objektu

Kraj/ Okres: Jihomoravský/ Brno-venkov

Obec: Předklášteří u Tišnova

Adresa: ul./ nám. č.:

Katastrální území: Předklášteří, parcela č.: st.1

Název objektu: kostel Nanebevzetí Panny Marie

Památková ochrana: objekt je národní kulturní památkou dle zákona pod r. č. ÚSKP 28276/7-1045

Lokalizace objektu v katastrální mapě

1.2 Údaje o památce

Autor/ vznik:

--/ před 1240

1.3 Objednatel

A77 Architekti, Tausigova 21, 615 00 Brno

1.4 Investor

Římskokatolická farnost Předklášteří, Ondřejova 1062, 66602 Předklášteří

1.5 Zpracovatel průzkumu

Pastiglia společnost pro obnovu památek, s.r.o. Bašty 2, 602 00 Brno, IČ 03929388, e-mail: info@pastiglia.cz; Mgr. et Mgr. Zuzana Hlavicová, Mgr. Martin Číhalík, ak. soch. Petr Roztočil, PhDr. Šárka Fidrichová

1.6 Dostupné materiály

- Fotodokumentace uložená na NPÚ ÚOP v Brně.
- Archiv NPÚ ÚOP v Brně
- Archiv ŘKF Tišnov
- Klátil, Rudolf: Paměti Předklášteří a tišnovského kláštera „Porta Coeli“. 1925
- Bradna, Jan: Restaurování kamenných prvků portálu kostela Nanebevzetí Panny Marie v areálu kláštera Porta Coeli v Předklášteří u Tišnova. 2001.
- Bayerová, Tatjana – Bayer, Karol: Západní portál kostela Nanebevzetí Panny Marie kláštera Porta Coeli v Předklášteří u Tišnova. Fyzikálně-chemický průzkum povrchových úprav. Závěrečná zpráva. 2002.
- Štaffen, Zdeněk: Petrologický výzkum – Porta Coeli Předklášteří u Tišnova. 2000.

2 Předmět průzkumu

Předmětem průzkumu a restaurátorského záměru jsou kamenné prvky fasády. Konkrétně monumentální portál západního průčelí, římsy, opěrné pilíře, okenní špalety, kružba oken. Materiál byl identifikován v rámci posledního restaurování portálu. Jde o čtyři druhy kamen: arkózové pískovce, litotamniové vápence a pískovce, křemenné pískovce, krystalické vápence.

3 Historie restaurování děl

Nejstarší pravděpodobně doložené opravy portálu pochází ze 16. století, kdy v letech 1580 – 1584 pracoval v klášteře kameník Jonáš Gröpnerger. Datum 1580 je též vyryto na pravé straně ostění portálu. Další letopočet nese tympanon, který uvádí rok 1713. První konkrétní restaurátorský zásah je doložen až v 19. století, kdy portál v několika etapách opravoval sochař Josef Břenek, 1872, 1875-1876. Způsob provedení obnovy byl kritizován již v roce 1907 a další postup prací řešila Centrální komise pro zkoumání a uchování uměleckých a historických památek ve Vídni.

1899 – oprava omítek na kostele, kamenné prvky nejsou zmiňovány. Podle dochovaných zpráv byly všechny exteriérové omítky otlučeny a zdivo nově zaomítáno. Dle dobové dokumentace z roku 1927 byly v kameni prezentovány pouze římsy a pravděpodobně čelní strany opěrných pilířů.

1940 – 1941 – opraveno západní průčelí vyjma portálu. Zmíněny blíže nespecifikované kamenické práce. Podle stavebního deníku se jednalo o čištění kamene, přespárování, natření. Práce prováděl kameník Jaroslav Jedlička. Dochovaná dobová fotografická dokumentace ukazuje, že byly znovu odstraněny téměř všechny omítkové vrstvy, spáry mezi kamennými bloky opěrných pilířů vyškrabány. Kamenné části byly prezentovány v současném rozsahu.

1945 – účet Antonína Zeithammera za provedení klínových forem detailů portálu. Odlity byly prvky: tympanon, vlys kolem tympanonu, Archivolty 10 kusů, patky pod archivoltami 10 kusů, vlys pod tympanonem a kolem vchodu, 2 figurální konsoly pod tympanonem, 9 kusů hlavic mezi sochami, 10 kusů hlavic, pás pod hlavicemi.

1975, 1976-1980 – Restaurování portálu a celého západního průčelí. Kamenné prvky prováděli restaurátoři Pašek, Antek, Bortlík, Novotný.

2000 – 2002 – Restaurování portálu (restaurátoři Jan Bradna a Zlatica Dobošová).

4 Excerpta archivní písemné dokumentace k obnově portálu a fasády

Příloha k návrhu na restaurování, březen 2000, zpracovali PhDr. Zdeněk Vácha, Mgr. Barbora Zdražilová.

Přepis: I. Západní portál kostela Nanebevzetí Panny Marie při klášteře Porta Coeli v Předklášteří u Tišnova byl v minulosti již nejednou restaurován. Nejstarší nám známý restaurátorský zásah prováděl moravský sochař Josef Břenek (1820–1878), který podle dochovaných zpráv opravoval portál v roce 1872 a v letech 1875 až 1876. Josef Břenek, narozený v Hranicích na Moravě, po svém pětiletém učení v brněnské dílně sochaře Benedikta Edeleho a roce ve Vídni, žil a pracoval v Brně. Kromě vlastní tvorby, zastoupení četnými v různých oblastech převážně na jižní Moravě, se živil rovněž restaurováním sochařských děl. V Předklášteří prožil zbytek svého života (70. léta 19. století) a vytvořil zde řadu vlastních prací. Restauroval tu nejen zmíněný portál, ale údajně i křížovou chodbu, Zahradu getsemanskou po pravé straně portálu a kříž před klášterní branou. Bydlel přímo v areálu kláštera Porta coeli, v budově proboštství, nynějším sídle Podhoráckého muzea. V Předklášteří také zemřel a byl pochován na místním hřbitově.

Z dochovaných údajů není bohužel přesně jasné, jaké konkrétní zásahy Josef Břenek na portále provedl, představu si však můžeme udělat z pozdějších zpráv. Břenkovo restaurování bylo patrně oním

zásahem, jenž byl po čase kritizován jako neodborný. V roce 1907 byl na Centrální komisi ve Vídni podán požadavek na výměnu sádrových sloupků portál za kamenné se zprávou, že „za poslední restaurace byly mnohé architektonické části i části soch doplněny sádrou“. (Komise tehdy tuto žádost odmítla, s odůvodněním, že vyměnit pouze sloupky by byla polovičatost, a doporučila odložení restaurování na dobu, až budou finance na opravu celého portálu.)

Roku 1913 se zmiňuje Stanislav Sochor, že „v 1. Polovině 19. století opravoval sochy J. Břenek, zřizoval nové štukové hlavy, jakož i nohy s konsolami a při tom snad asi dotkl se dlátem dochovaných tors.“ (St. Sochor: Portál kláštera tišnovského (Porta coeli). Kolem 1250. IN: Umělecké poklady Čech I, Zdeněk Wirth, Praha 1913, s. 57) podobný názor má i Jaromír Pečírka: „Jest jisto, že hlavy všech apoštolů jsou nové (vytvořené sochařem Břenkem v první polovině 19. století), že jsou falešně nasazený, bez správného měřítka k trupu, a že restaurátor dotkl se dlátem i částí zachovaných.“ (Dějepis výtvarného umění v Čechách I, Z. Wirth (red.), Praha 1931, s. 183.)

Tato tvrzení však vyvrací Karel F. Krejčí, jenž se Břenkovým restaurováním portálu poměrně důkladně zabývá ve své monografické stati o tomto sochaři. (Karel F. Krejčí: Josef Břenek. Příspěvek dějinám sochařství 19. Století na Tišnovsku. Tišnov 1938, s. 7–9.) Podává zde archivně doloženou zprávu, že v roce 1872 J. Břenek opatřil plastické články v křížové chodbě a na portále temperovým nátěrem a roku 1876 dokončil opravu portálu. Popírá tvrzení, že Břenek restauroval portál již v 1. polovině 19. století. Vedle toho zdůvodňuje hypotézu, že dnešní hlavy byly pořízeny pravděpodobně ve 2. polovině 18. století, ještě před zrušením kláštera. „V novější uměleckohistorické literatuře traduje se tvrzení, jako by při opravě chrámového portálu v Předklášteří v 1. polovině 19. století byl Josef Břenek zřizoval nové štukové hlavy apoštolů, jakož i nohy s konzolemi. Poněvadž tato otázka pro rekonstrukci původního stavu není bezvýznamná, mám za vhodné ověřiti zde onu zprávu dostupným materiálem. Především nutno zdůrazniti, že není dokladů o tom, že by Břenek byl portál opravoval již v první polovici století a není to také pravděpodobné vzhledem k nepochybným zprávám, že se tak stalo až v letech sedmdesátých. Naskytuje se však otázka, zda Břenek zřizoval při opravě vůbec nové hlavy i nohy s konsolami. Nejstarší známé zobrazení portálu nám podává kresba A. Wolfskrona, datovaná 24. 7. 1846, na níž všechny figury, schematicky podané, jsou zobrazeny s hlavami. Námitku, že hlavy, ve skutečnosti chybějící, byly kvůli úplnosti přikresleny, možno vyvrátiti poukazem na to, že na kresbě chybějí sloupky po levé straně portálu a, že kresba má tedy pro tehdejší stav dokumentární cenu. Po straně je detailní kresbička figury, jejíž hlava se klasicistním podáním, charakterem vlasů, vousů a kníru nápadně shoduje s dnešním stavem druhé sochy z leva. Litografie přiložená k článku M. Trappa z roku 1856, jakož i rytina při článku Vocolově z roku 1859, pořízená podle kresby Kirschnerovy, vykazují tentýž stav figur. Důležitá je zpráva Trappova ve zmíněném článku, která uvádí, že hlavy a nohy sice chyběly, byly však v minulém století z malty a sádry přidělaný. Bylo by ovšem možné, že Břenek za opravy hlavy, pocházející z 18. století, nahradil novými, jak soudí Sochor. K tomu dlužno poznamenati, že slohem neprozrazují nijakou souvislost s pracemi Břenkovými. Celkem se zdá nejpravděpodobnější

hypothesa, že dnešní hlavy byly pořízeny snad ve druhé polovině 18. století, ještě před zrušením kláštera, přesto že jejich styl budí jisté rozpaky.“

II. V letech 1940 a 1941 bylo opraveno západní průčelí kostela ovšem s výjimkou hlavního portálu a sousoší Ježíše v Getsemanské zahradě. Plánována byla i oprava portálu, ale zřejmě k ní nakonec nedošlo. V rozpočtu z roku 1940 bylo plánováno: „1. Veškeré kamenné články včetně hl. portálu opatrně očistit od různých nátěrů, omítek a nečistot. Různé doplňky kufsteinským vápnem nebo cementem nutno pozorně odstranit, aniž by se poškodily zachované části kamenné výzdoby. Čištění se provede rýžovými kartáči čistou vodou a dřevěnými špachtlemi, bez jakéhokoli pracování nebo škrábání železnými nástroji. Pokud je malta ve spárách zvětralá, vyškrábe se, spáry se vymyjí vodou a nově vyspárují vápenným štukem, tak, aby zůstaly bílé bez sebemenšího přidání cementu. Bude-li třeba použití chemických prostředků k odstranění některých nátěrů nebo doplňků, nutné svolení Památkového úřadu. Zvětralá místa menšího rozsahu, pokud by nebyla nahrazena umělým kamenem, vyplní se umělým kamenem, k jehož výrobě se nesmí použít cementu, nýbrž jen čistého křemičitého písku, hydraulického vápna a vodného skla, vody a ke konci roztoku sody, popř. je možné je vyrobit i podle jiného naprosto osvědčeného receptu. Barva umělého kamene budiž stejná se starým kamenem. Po řádném vyčištění, omytí a úplném vysušení napustí se kamenné plochy dvakrát fluátem pro pískovec.

2. Výroba válečků v ostění portálu soustruhovaných z pískovce stejného druhu jako je portál (20 válečků 125 cm dlouhých a 2 válečky 60 cm dlouhé), jejich osazení na čepy asi 10 cm dlouhé a 7 cm silné s pečlivým zalitím spár řídkým vápenným štukem bez cementu. 3. Zhotovit 10 kusů talířových profilů mezi sloupky v průměru asi 4 cm a výšky 16 cm a osadit je na měděné čepy. 4. Lvi se sokly očistit.

”

V souvislosti se stavbou lešení pro opravu západního průčelí však byla vytrhána část kamenných dlaždic a odkopán terén před portálem, přičemž se našly úlomky listové výzdoby a další zbytky některých prvků portálu. Po odstranění lešení došlo opět k „podezdívání stupně před hlavním portálem, opracování stupňů u západního portálu, vyzdívání podezdívky a osazování schodu před hl. portálem, dláždění odpočívadel tamtéž, dláždění před hlavním portálem“.

V roce 1941 provedl Fotoměřický ústav v Praze fotodokumentaci portálu a současně byl požádán památkovým ústavem v Brně o odlití pískovcového reliéfu v tympanonu. Tuto žádost postoupil Fotoměřický ústav Národní galerii v Praze, která měla odlévání vynikajících památek ve svém programu. Ta souhlasila s tím, že pořídí jmenovaný odlitek na vlastní náklady pro svoji sbírku odlitků a nabídla odlití i dalších částí portálu za přiměřenou úhradu. K odlévání došlo teprve v roce 1944. Tehdy brněnský sochař Antonín Zeithammer zhotovil klínové sádrové formy různých detailů portálu.

Následujícího roku byly formy provizorně uloženy v areálu kláštera a v roce 1950 došlo k jejich převezení z Předklášteří do Brna, kde byly uskladněny ve vhodné sklepní místnosti v Zemském muzeu.

III. Ke komplexnímu restaurování portálu došlo teprve v 70. letech 20. století, a to pod dohledem odborné komise, jejímiž členy byli SÚPPOP Praha, Josef Krása, Jaromír Homolka a Jiří Mašín. V srpnu 1976 byla ukončena 2. etapa restaurátorských prací, které prováděli restaurátoři ak. soch. Josef Antek a ak. soch. František Pašek (o první etapě restaurování se nezachovaly žádné záznamy.) Při kolaudaci 2. etapy prací byl vysloven požadavek na dočištění dosud restaurovaných prvků. Restaurátoři provedli ukázkou, jak si představují rekonstrukci puklice se sloupky v kameni podle dochovaných fragmentů. Umělecká komise doporučila, aby povrchové pojednání sloupků s puklicemi byl ručně, jemně kamenicky provedeno. O materiálu, ze kterého budou definitivně sloupky provedeny, se mělo jednat. V rámci kolaudace byla předložena dokumentace, z níž byl patrný stav památky před započatím a v průběhu prací. (Zmiňovaná dokumentace není na PÚ v Brně.)

V následujícím období se jednalo o stanovení vhodného materiálu na doplnění scházejících sloupků portálu. Nejdříve byl k použití navržen hnědý pískovec křemičitého zrna, který byl použit k doplnění kamenných prvků v domě na Slepčím trhu ve Znojmě a jenž se dle navrhuje značně přibližuje pískovci, z něhož byly tesány některé části kostela v Předklášteří.

Při sochařském průzkumu byly nalezeny zbytky puklic ve středu sloupků, bylo tedy možno stanovit jejich původ tvar i materiál (bílý vápenec). Zachovány byly rovněž patky sloupků (bílý vápenec) a hlavice sloupků (bílý pískovec). Pro rekonstrukci scházejících dřívků sloupků byly zvažovány tyto možné materiály: 1. Bílý vápenec, bílý pískovec. 2. Červený pískovec (poukázáno na to, že sochy apoštolů jsou ze světlého kamene). 3. výdusek provedený z některého z již uvedených materiálů.

Dr. Albert Kutal doporučil zvolit pro dřívky bílý vápenec. Odůvodnit to názorem, že jelikož jsou patky sloupků, tak zbytky puklic z bílého vápence, lze předpokládat, že i dřívky sloupků byly z tohoto materiálu. PhDr. A. B. Král (vedoucí odboru kultury ONV v Brno-venkov) doporučil při výměně sloupků použít výdusek z červeného pískovce, který dle jeho názoru vytvoří optický přechod mezi restaurátorskými zásahy z minulého století a současností. Navíc lze podle Krále přistoupit na pracovní postup výdusků z hlediska ekonomického i „celkového současného pojetí restaurátorských prací, jejichž smyslem je především konzervace původních prvků a nikoliv tedy rekonstrukce v pravém slova smyslu“.

V prosinci 1976 restaurátoři Josef Antek, František Pašek a Petr Bortlík osadili na portál na zkoušku jeden sloupek, strojově vysoustruhovaný z bulharského mušlového vápence. (Jedná se s největší pravděpodobností o sloupek, jež je dodnes zachován v depozitáři Podhoráckého muzea v Předklášteří.)

Přítomní odborní pracovníci památkové péče se shodli na tom, že je možno tento materiál k rekonstrukci chybějících sloupků použít, nicméně definitivní rozhodnutí o další koncepci restaurátorských prací mělo být učiněno až po zhlédnutí vzorku sochařského pojednání povrchu rekonstruovaného vzorového sloupku a po odstranění všech starých výtvarně nekvalitních rekonstrukcí ostatních sloupků s talířovými prstenci. Otázkou zůstává profilace drobných prstenců nad výraznějšími talířovitými ččkami, ke které měly být ještě hledány uměleckohistorické podkladové materiály.

V rámci hodnocení předchozí restaurátorské etapy byla zjištěna na části sochařské výzdoby portálu velmi tvrdá, kamenný povrch ucpávající barevná fixáž, ubírající sochařské práci plasticitu a zastírající „sympatickou povrchovou patinu stáří“. Bylo stanoveno, že tuto fixáž bude třeba z povrchu sejmut a opatřit sochařské dílo pouze lokálními retušemi v partiích tmelů a nových doplňků. Při prohlídce stavu restaurátorských prací p zimním období nebylo shledáno větších závad, došlo jen ke změnám barevnosti plomb, jež měly být odstraněny při úpravách barevnosti celého portálu.

V první polovině listopadu 1977 byl očištěn tympanon portálu, přičemž nebyly nalezeny stopy po barevných nánosech. Současně restaurátoři připravili nové modely sloupků a středových puklic jako vzory pro posouzení tvarů pro výrobu a vysekání dalších 20 sloupků a 10 středových puklic. Na uvážení dali restaurátoři druh kamene, ze kterého by byly vysekány sloupky, a to buď vápenec jako na vzorcích osazených sloupků, nebo hrubozrnný bílý mramor jako nad lvem na pravé straně portálu. Puklice navrhovali udělat z umělého kamene stejného složení, struktury a barevnosti jako původní materiál na bázi pryskyřic podle čs. patentu a dlouholetých zkušeností.

Ve druhé polovině listopadu 1977 restaurátoři odstranili fragmenty sloupků a puklice, kterými byla doplněna architektura v předcházejícím století, dále byla provedena retuš hlavy lva, provedeného z červeného pískovce a retuše na druhém lvu. Ze soklu architektury byly odstraněny betonové plomby, trhliny byly zatmeleny, chybějící partie byly domodelovány umělým kamenem, přičemž povrch byl přizpůsoben okolí původního pískovce. Bylo provedeno částečné odstranění fixáže na tympanonu v takovém rozsahu, aby nebyl kámen porušen. K provedeným pracím byly tyto připomínky:

1. Upozornění na skutečnost, že na tympanonu se obnovila stará puklina přesto, že byla zatmelena po celé délce. Doporučuje se proto vyhotovení statického posudku.

2. restaurátoři ještě přizpůsobí strukturu nových doplňků původnímu materiálu. To se týká i barevné stránky.

3. Byly prohlédnuty nové vzorky rekonstrukcí sloupků s puklicemi, instalované na portálu. Na základě této prohlídky se doporučuje, aby rekonstrukce sloupků a puklic byly provedeny formou faksimilií, které budou dokonale přizpůsobeny svojí strukturou i barevností původnímu materiálu. Před započítím této rekonstrukce restaurátoři zhotoví sádrové modely sloupků a puklic na jedné polovině portálu.

Po provedení modelů bude svolána komise, která rozhodne o konečném tvaru a barevnosti. Předpokládá se, že sádra bude přizpůsobena tvarově, strukturou i barevně původnímu materiálu.

4. Vzorky kamene, které v průběhu roku restaurátoři vyhledali, neodpovídaly požadavkům památkových orgánů a vhodná kámen nelze v současnosti v ČR získat.

V březnu 1978 bylo opakovaně požadováno, aby restaurátoři provedli korekturu některých restaurátorských zásahů, prováděných již v pozdních podzimních měsících 1977. Jednalo se především o odstranění pigmentu, kterým byly retušovány nově provedené tmely a který barevně neodpovídal zbarvení původních kamenných bloků. (Fialové zbarvení retuší na tmelech.) Kromě toho byla zmíněna nutnost odstranit výkvěty, které se na vysprávkách objevily brzy po ukončení loňské etapy restaurace.

V říjnu 1978, na základě ústních stížností návštěvníků Porta coeli ve věci nekvalitní opravy portálu kostela, vznesl ONV Brno-venkov požadavek na provedení znaleckého posudku, s tvrzením, že „Již podle optického vjemu jedná se o nekvalitní opravu naprosto neodpovídající předpokládaných nákladům.“ K posouzení stavu byla vyzvána výše zmíněná odborná komise, dohlížející na průběh restaurování.

V listopadu 1980 proběhla závěrečná kolaudace restaurátorských prací na portálu. Z kolaudačního zápisu se dozvídáme: „Restaurátor provedl odstranění nátěrů z hlavic a ostatních ploch, dále odstranil druhotné nevhodné vysprávky, provedl nové doplňky ornamentálních částí i figur v umělém kameni, vytmelil spáry a hlavně pak provedl osazení kamenných sloupků a puklic, při jejichž rekonstrukci vycházel z dochovaných zbytků a otisků. Detailně pojednává o vykonaných pracích restaurátorská zpráva a postup prací je detailně zachycen ve fotodokumentaci.“ (Zmiňovaná restaurátorská zpráva není na PÚ v Brně.) „Práce byly provedeny zodpovědně a výsledek působí příjemným, uceleným dojmem. Dílo se kolauduje.“

Restaurování západního portálu kostela Nanebevzetí Panny Marie – restaurátorská zpráva

Zpracoval: ak. soch. Jan Bradna a ak. mal. Zlatica Dobošová, některé technologické postupy prováděl Ing. Karol Bayer

Postup restaurování. Vlastnímu mytí a čištění předcházely práce chemicko-technologické, tj. odsolování, základní čištění vápenců a mramorů, předběžné pracovní zpevňování, zachycování uvolněných částí před čištěním.

Současně s tím jsme jako první úkon snímali druhotné omítky na pasu mezi vnějším obvodem portálu a klenebním žebrem. Tyto omítky obsahovaly cement, byly nepropustné, opadávaly, na povrchu byly příliš tvrdé a rovné. Ani jejich poslední žlutý nátěr nezapadal do charakteru díla ze třináctého století. Pod omítkou bylo odhaleno pravidelné rovné zdivo z plochých malých kamenů pojených vápennou maltou, jen na obou stranách dole v rozích byly zbytky staré omítky. Na jedné části

vpravo dole byly i zbytky červených vápenných, snad barokních nátěrů. V kamenném zdivu byly cihlami vyspravené otvory, tvořící v ploše jakýsi trojúhelník. V těchto místech byly patrně zazděné trámký, které tvořily nosnou kostru ochranné stříšky. Na očištěnou a omytou plochu jsme nanесли kvalitní vápennou maltu v měkké modelaci s lehce strženým povrchem, protože není přesně znám povrch původní omítky. Tento neutrální rámec tvoří vhodné prostředí pro vyznění plastičnosti i barevnosti portálu a tvoří také neutrální spojující plochu s obvodovým klenebním žebrem.

Při vlastním čištění portálu byly nejdříve mechanicky oprášeny a špachtlemi sejmuty hlavní vrstvy nečistot, prachu, mechů a provedeno základní mytí vodou. Dalším změkčováním vodou byly postupně snímány vrstvy druhotných nátěrů, hlavně na plasticky bohaté a veliké archivoltě portálu. Tato část byla při minulém restaurování natřena dvěma vrstvami hnědočervených nátěrů z hlinitých pigmentů s disperzními pojítky. Nátěry tvořily silnou a barevnou vrstvu, která na kameni pevně držela. Snímání těchto nátěrů bylo složité. Na vysoce plastické, porézní a hlavně rozsáhlé archivoltě také velmi pracné a nekonečné. Nátěry ale nebyly snímány všude absolutně a beze zbytku. V určitých místech byl ponecháván drobný rastr této barevnosti, který podpořil plasticitu, celkovou barevnost, ale i historický vývojový charakter. Další menší fragmenty byly ponechány v hlubokých záhybech na stranách odvrácených od diváka. Pod vrchními nátěry byly při snímání odhalovány dva až tři spodní vápenné nátěry. Ty nebyly po celé ploše, protože byly sejmuty již při minulých opravách. Zůstaly již jen ve fragmentárních torzech, takže bylo obtížné rozlišit jejich vrstvy. Také tyto nátěry byly na povrchu částečně ponechány, aby byla zachována vývojová historická skladebnost jako dokumentační doklad, který i podporuje estetický a historický charakter památky. Mytí a snímání nátěrů se mnohokrát opakovalo, dotahovalo, vylepšovalo. Stále a stále bylo nutné výsledek precizovat. Tyto úkony probíhaly průběžně od započetí prací až do konce. Tvrdé nátěry bylo nutné změkčovat vodou, ale kámen jsme nesměli příliš máčet do hloubky, aby se neaktivovaly případné soli usazené v kameni a při vysychání nevystupovaly na povrch. Proto se velmi osvědčilo vyfukování prachu stlačeným vzduchem místo stálého oplachování vodou. Během čištění bylo teprve možno rozlišit, která do prostoru trčí poupata

jsou původní kamenná, a která jsou doplněná ze štuky. Na těchto doplňcích bylo snímání velmi nesnadné. Nátěr byl tvrdý, materiál doplňku měkký. Stejně čištění bylo prováděno na tympanonu, pokrytém stejnými nátěry jako archivolta. Po sejmutí horních nátěrů se ukázalo, že přímo na kameni jsou zbytky cementových pačoků, kterými byl kámen patrně dříve natřen.

Také tyto pačoky byly opatrně sejmuty. Zde byly také částečně sejmuty sádrové doplňky, které spíše sochy znetvořovaly a technicky nebylo možné je na kameni udržet. 1 když smáčení zde bylo omezeno na minimální míru, po očištění plochy tympanonu se na povrchu začaly objevovat tmavé mapy výkvětu solí. Tyto výkvěty byly odsávány buničinovými zábaly a destilovanou vodou. Nejdříve z celého tympanonu, dále již jen lokálně. Zábaly jsme i několikrát opakovali. Také hluboká svislá prasklina v tympanonu byla pročištěna. Dále bylo omýváno a čištěno obvodové klenební žebro, zatřísňené hlavně cementovou maltou a žlutou barvou, kterou je natřena plocha průčelí kostela.

čištění soch apoštolů vyžadovalo jemnou a pečlivou práci, kdy omývání nečistot a snímání druhotných pačkových krust, které kryly některé části, stále přinášelo nové poznání a vyžadovalo nejvyšší pozornost. Po omytí a částečném sejmutí zpráškovatých bělavých nátěrů se ukázalo, že sochy byly také natřeny cementem, který ulpěl ve struktuře kamene. Nátěry byly naštěstí jen fragmentární, ale i tak bylo jejich snímání pracné. Hlavy apoštolů, druhotně nanášené ze štuky, byly již korozi materiálu značně poškozené. Hlavně horní části těchto hlav byly doplňovány velmi tvrdým betonem ze šedého cementu a hrubého písku. Při této opravě byly asi i sochy natřeny cementem. Po odstranění tvrdých doplňků bylo odhaleno jádro těchto hlav. Ukázalo se, že hlavy nebyly odlévány, ale nanášený. Jádro tvoří kus cihly uchycené v jakémisi oku z pásu plechu, který byl zapuštěn do krku sochy. Plech byl obtočen drátem, aby cihla držela uprostřed. Na toto jádro byl nanášen štuk a z něj vymodelována hlava. Plech i drát zrezly. Rez i rozdílná roztažnost materiálů hlavy roztrhaly. Zachovalé části hlav od Josefa Břenka měly hladký pevně vymodelovaný povrch. Tento povrch, původně v barvě slonové kosti, byl tmavý, místy až černý. Nečistoty jsme z gletovaného povrchu odstraňovali zábaly a omývali jemnými kartáčky. Druhým doplňkem hlav bylo domodelování měkkým křehkým sádrovápenným materiálem. Tímto velmi nevhodným materiálem byly domodelovány partie hlav jako čela, nosy, vlasy a podobně. Nejvíce byla přemodelována hlava sv. Jana Evangelisty, kde byly při modelování na téměř neporušenou modelaci úplně nové vlasy splývající až na ramena. Z téhož materiálu byly i malé doplňky na draperiích a velká část knihy sv. Jana Evangelisty i modelačně nevhodná zástěha meče sv. Pavla. Na levé rohové krajní soše z červeného pískovce byla namodelována i valná část draperie pláště. Domnívali jsme se, že původní povrch byl velmi poškozen a takto rekonstruován. Proto jsme sondami chtěli zjistit a dokumentovat rozsah poškození a důvod přemodelování. Pod sondami se stále objevoval nepoškozený povrch, až jsme druhotnou vrstvu sejmulí úplně. Ukázalo se, že tehdejší restaurátor prostě sochu přemodeloval, aby vyhovovala jeho cítění a představám. Ze stejného materiálu jsou nemodelovány ještě některé ruce, všechny nohy a valná část konzol, na kterých sochy stojí. Tento druhotný materiál byl při doplňování chybějících částí zbytečně přetahován přes zachovalý původní líc povrchu soch. Bylo to u hlav, v partiích krku a prsou, u rukou, nohou i na hlavicích. Když jsme tento materiál zbytečně kryjící originál při čištění sejmulí, vymezili jsme zachovalý originál a doplňky. Podobná modelace byla i pod konzolami soch, kde se spojují s polosloupky, které mají plastický dekor. Znatelnost konců polosloupků a jejich napojení na konzoly zde bylo tvarově i funkčně deformováno. Stejným materiálem byly v minulosti doplněny dekorační listy, hrozny i stvolky na polosloupkách. Tyto doplňky byly na přání památkového ústavu zde ponechány jako doklad historického vývoje. Čištění v oblasti polosloupků se soustředilo hlavně na úměrné očištění červených pískovců a bílých vápenců, aby byl obnoven základní záměr barevného kánonu, který ovšem výše na architektuře již nebyl staviteli portálu dodržován. Také sochy, které se asi původně měly barevně střídat, jsou osazeny náhodně a chaoticky. U polosloupků s patkami se ale podařilo tuto původně zamýšlenou rytmizaci obnovit. Hlavně bílé vápence a mramory byly pokryty černými depozity, ale i

barevnými načervenalými pačoky, které měly rozdílnou barevnost sjednotit. I zde byly nátěry cementem, nebo dokonce - u patek - i celé na modelované šedé vrstvy kryjící nejen barevnost, ale i původní tvarosloví. Také sloupky a hlavice osazené na hřbetech lvů, na nichž stojí krajní sochy na obou stranách, byly čištěny. Obě hlavice a pravý sloupek jsou mramorové, levý sloupek na červeném lvu je v minulosti rekonstruovaný z pískovce. Hlavice byly pokryty hnědým silným pačokem, který tato díla velmi ponížil. Na hlavicích zůstaly druhotně doplněné listy z minulých oprav, které ale zde původně nebyly a jsou asi opět volnou rekonstrukcí obdobně jako draperie sochy. Velmi náročné bylo čištění obou soch lvů, jejich soklů a celého spodního soklu, který má nahoře profilovanou římsu. Tato část byla mnohonásobně odsolována a předtím lokálně zpevňována, aby mohl být tento úkol proveden. Mechy a lišejníky, které zde kámen pokrývaly, byly sejmuty částečně mechanicky, částečně pomocí směsi peroxidu a čpavku, aby se vyhubily i zárodky vegetace. Hlavně ve spodní soklové části bylo spárování provedeno velmi tvrdým šedým tmelem z téměř čistého cementu. Spára, která má být maximálně prodyšná, aby odvětrala u země neustále zvlhčování bloků kamene, zde plnila zcela opačnou funkci. Podobným materiálem byly provedeny i doplňky na pískovci, hlavně na soklech lvů, kde uvolňující se okraje byly takto doplněné nebo už chyběly. Také pravý roh pod pravým lvem, kde chyběl velký kus kvádrů, byl takto doplněn. Nezbyvala jiná možnost, než betony vysekat a zcela až do hloubky odstranit v plném rozsahu.

Modelační doplňování začalo osazováním odtržených a odpadlých částí kamene na architektuře nebo štku na hlavách. Lepení bylo provedeno epoxidovou pryskyřicí, plastické tmelení umělým kamenem na minerální bázi, tj. směsi vhodných písků, bílého cementu, disperze s vodou a různých pigmentů, oxidů železa. Vzájemné poměry jednotlivých složek navrhoval Ing. Bayer. Aby pigmentování velmi sytého červeného pískovce mohlo být omezeno na minimum a barevnost tmelů byla co nejstálější, opatřili jsme kvalitní přírodně barevné písky. Jejich rozbor provedl Ing. Bayer. Pro retuš mramorů a vápence jsme měli k dispozici dostatečnou skladbu mramorových drtí a vápencové moučky. Z nich jsme mohli míchat tmely odpovídajícího charakteru i kvality. Štukové druhotné doplňky byly domodelovány jemným materiálem pojeným kvalitním starým vápnem a kaseinem. Spárování bylo provedeno kvalitní vápennou maltou bez dalších materiálů. Galerijní domodelování klenebního žebra zklidnilo a zpevnilo obvodové linie. Vytmelena byla mechanická poškození a pak provedena retuš spárování. Tvarosloví, struktura i barevnost byly ponechány stále živé. U archivoly bylo nutno plasticky i barevně zpevnit vnější linii klenební křivky. Její pevnou obvodovou linku, která se nepropadá a nebortí vzhled celého portálu. Tato retuš také pevně v ploše zakotvila jasný bod hrotu vrcholu, ze kterého se obě strany rozvíjejí. V tvarové bohatosti vysokého plastického dekoru archivoly zklidnila plastický retuš křivky jednotlivých pasů. Byla zde poškozená zranitelná poupata v kameni i ve štku a také dekorační ornament, aby pásový tah nebyl opticky a esteticky přerušen. Hrany a plochy soklů byly doretušovány. Na tympanonu byla do hloubky vytmelena prasklina a plasticky zaretušována. Byly doplněny prsty na žehnající ruce Krista, protože fragmentárním tvarem ztrácelo

celé Kristovo gesto smysl. Byly domodelovány i další části rukou, hrany drapérie, plochy plinty a menší poškození, která rušila v celkové kompozici. Horizontální římsa s plastickým dekorem byla také galerijně plasticky retušována i ve spárování. Dále byly plasticky retušovány také hlavice pod touto římsou. Fragmenty hlav byly zpevněny, kovové staré armatury opatřeny antikoročním nátěrem. Chybějící modelace hlav domodelována a povrchově dokončována modelací slabé vrstvy vápennokaseinového tmelu, dotaženého až do pevného hladkého povrchu totožného s modelací a povrchem zachovalých částí. Na drapériích soch proběhla částečná galerijní plastická retuš, velmi úměrná a zdrženlivá, s respektem k mimořádným uměleckým dílům. Tvarové zklidnění a zaretušování rušivých poškození podpořilo jejich uměleckou působivost. V místech návaznosti plastických sloupků, tam, kde byly násilně přerušeny a navazují na ně konzoly soch, byla provedena retuš tak, aby toto závažné rozhodnutí ovlivňující vzhled portálu vsazením soch bylo srozumitelně čitelné. Plastické retuše na dekoru polosloupků byly prováděny jen na místech, kde rušivě chyběly části hran nebo plastické modelace.

Byl zde respektován názor památkového ústavu ponechat druhotné plastické doplňky a snažit se je zakomponovat do celku portálu. Sochy lvů byly plasticky restaurovány částečně galerijně, částečně v plném rozsahu. Na hlavě levého lva byl ponechán epoxidový výdusek přední poloviny hlavy a jen propojující retuší lépe přikomponován k původní části. Přední část nohou ponechaná ve fragmentárním torzu je jen galerijně retušována. Čep z armatury bývalé druhotné modelace, který trhal kámen, byl vyjmut a otvor vytmelen. Hlava pravého lva, který je z bílého mramoru, byla při minulých opravách doplněna světlešedým až bělavým betonem. Tento doplněk zde byl také ponechán, protože původní modelace není známa. Materiál doplnku byl také retušován do vzhledu úměrného okolí a materiálu. Také na tlapách lva byl ponechán modelační doplněk a pouze retušován stejným způsobem jako hlava. Boční strany soklů pod lvy, které se zužují až do subtilních břitů a téměř chyběly, byly doplněny. Aby nedošlo k jejich opětovnému odlomení, byla na spodní plochu nanесena vrstva spárové suché malty, která pružně odděluje případný rozdílný pohyb horní a spodní části soklu. Potom do boků byla zapuštěna armatura a kámen byl doplněn materiálem, který odpovídá barvou, strukturou i tvarem. Veliká část pravého rohu tohoto soklu byla dodávána do bednění, které bylo postupně zvyšováno, až byl prostor dobře vyplněn. Celý sokl byl doplňován a domodelován na plochách i hranách, někde i v profilaci. Ta nebyla obnovována všude. V místech, kde byla nejvíce poškozena hlavně uvnitř na levé straně, byla horní část soklu retušována pouze galerijně, aby zde nemohla být nanесená modelace profilu mechanicky poškozena a retušovaná hmota zůstala i po mechanickém tlaku kompaktní a neolámaná.

Velkým úkolem dokončení plastické retuše spodní části bylo spárování. Spára je zde velmi široká a hluboká. Není rovná, kvádry byly v pohybu. Spára musí kvádry rozdělovat do přirozeného spárořezu, ale nesmí tříštit celistvost hmoty a příliš na sebe upozorňovat. Tato požadavky byly plněny úměrnou

strukturou materiálu, modelací povrchu, klidným vyrovnáváním přílišné zvlněnosti a neklidu. Všechny barevné doplňky byly provedeny snímatelnými barvami s temperovými pojítky.

5 Současný stav

Portál

Architektura i sochařská výzdoba vykazují ve vyšších partiích i po patnácti letech od posledního komplexního restaurátorského zásahu uspokojivý stav. Problematická poškození se objevují v ploše omítky mezi portálem a klenebním žebrem. Samotný kámen je nejvíce narušen na exponovaných plochách, tzn. v částech, které předstupují před líc západního průčelí a ve spodních partiích, kde je zřejmá výrazná dotace vlhkostí. Části vnějších ploch jsou porostlé vegetací nižších rostlin. Poškození jsou zřejmá zejména na tmelech a historických, či novodobých doplňcích. restaurátorský zásah musí aktuálně vyřešit poškození, která vznikají dotací srážkové a vztlínající vlhkosti. S tou je spojena migrace vodorozpuštěných solí, které výrazně degradují hmotu horniny a reálně hrozí ztráty modelace.

Kamenné prvky architektury kostela

Římsy, okenní špalety, kružbové okno a svislé plochy opěrných pilířů jsou lokálně poškozeny. Nejvíce jsou namáhány partie umístěné ve spodních partiích architektury – sokl, případně šikmé plochy opěrných pilířů. Tedy místa extrémně namáhaná povětrnostními vlivy a vztlínající vlhkostí. Zde dochází k největšímu úbytku hmoty kamene a jeho povrch je porostlý vegetací nižších rostlin.

Dalšími problematickými jevy jsou starší opravy, prováděné tmely na bázi cementu. Tyto doplňky (zejména ve spárách a prasklinách) jsou pohledově rušivé a z technologického hlediska nevhodné.

6 Rozsah průzkumu

Vizuální prohlídka a fotodokumentace současného stavu, včetně charakteristických druhů poškození kamene.

7 Návrh restaurování

Portál

Vzhledem ke kvalitně provedenému restaurátorskému zásahu z let 2000 – 2002 není nutné provádět celkové restaurování, ale pouze částečnou rekonzervaci a očištění povrchu. Postup prací:

- Očištění celého povrchu od prachových depozitů. Pouze stlačeným vzduchem, případně jemnými kartáčky.
- Odstranění prasklých a odpadajících doplňků a tmelů v soklové části.
- Zjištění míry zasolení kamene v soklových partiích.
- V návaznosti na výsledky zkoušek provedení odsolovacích procesů, zábaly buničinou s destilovanou vodou. Kontrolní měření zasolení.
- Biocidní ošetření v místech výskytu vegetace nižších rostlin.
- Doplnění tmelů, pouze v místech, kde byly provedeny při posledním restaurátorském zásahu.
- Injektáž drobných prasklin na architektuře (Ledan, Vapoinjekt, CalXNova)*.
- Korekce retuší. Rozsah pouze v místech, kde jsou retuše z posledního restaurování narušeny povětrnostními vlivy.

U všech postupů bude použita totožná technologie, viz restaurátorská zpráva z roku 2001!!!

Vzhledem k výraznému namáhání vlhkostí předsunutých soch lvů a figur umístěných před lícem západní fasády doporučujeme zvážit osazení mobilních provětrávaných krytů. Tato ochrana by byla navržena tak, aby mohla být samonosná bez kotvení do fasády a byla by osazována pouze v zimních měsících.

Architektonické články na fasádě

Metodický postup (jak technologický, tak i prezentační) zvolený týmem restaurátorů při obnově portálu prokázal, že i po relativně dlouhé době uplynulé od restaurování, je smysluplným a nosným i pro obnovu dalších kamenných článků fasády. Koncepce „galerijního“ restaurátorského postupu s důsledným respektem k historickým opravám, které nepoškozují originál bude uplatněna i zde, byť v minulosti je doloženo období, kdy kámen opěrných pilířů a okenních špalet nebyl prezentován (1899-1940). Optimální se jeví též použití stejných materiálů. Postup prací:

- Laboratorní analýzy zasolení v soklových partiích a v místech namáhaných dešťovou vodou.
- V návaznosti na výsledky zkoušek provedení odsolovacích procesů, zábaly buničinou s destilovanou vodou. Kontrolní měření zasolení.

***) Materiály jmenovitě uvedené v projektu nejsou závazné, ale jsou reprezentanty kvalitativního standardu. Zadavatel umožňuje pro plnění veřejné zakázky použití i jiného rovnocenného řešení, které bude odsouhlaseno pracovníky památkové péče.**

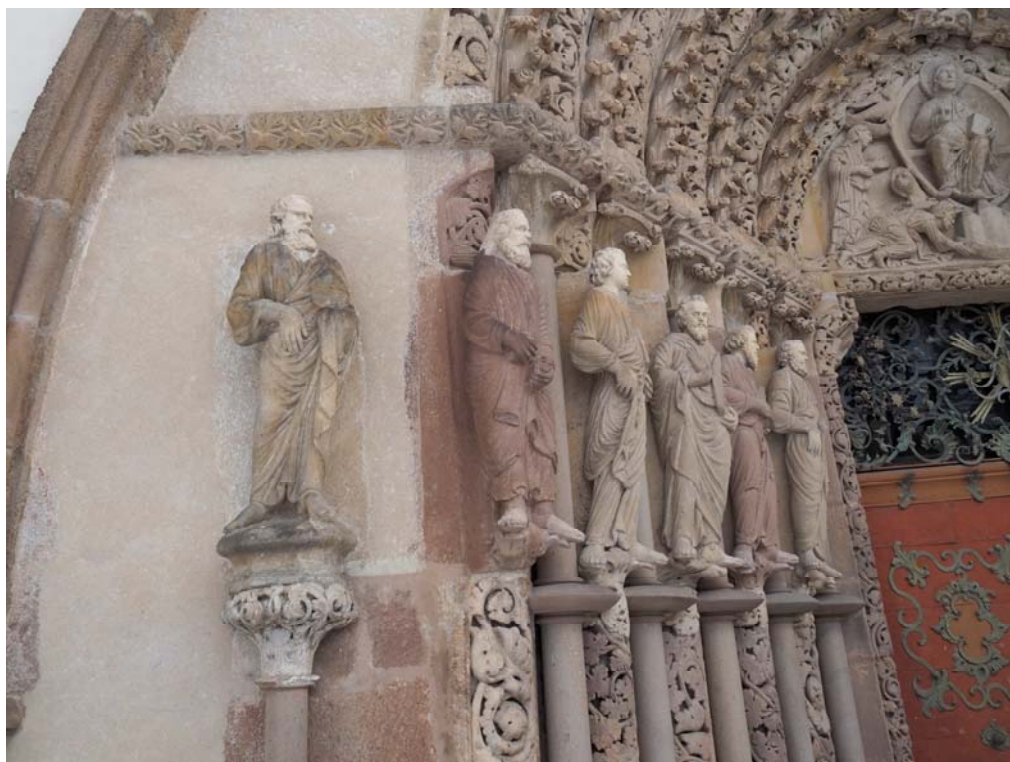
- Čištění povrchu.
- Biocidní ošetření.
- Odstranění starších oprav, které poškozuji originál.
- Zpevnění horniny.
- Doplnění chybějících částí umělým kamenem. Stejný princip jako u portálu.
- Oprava spárování.
- Retuše.

celkový pohled (po dešti jsou zřejmá místa s výraznou dotací vodou)

pohledově levá socha lva

levá strana

levá strana

levá strana

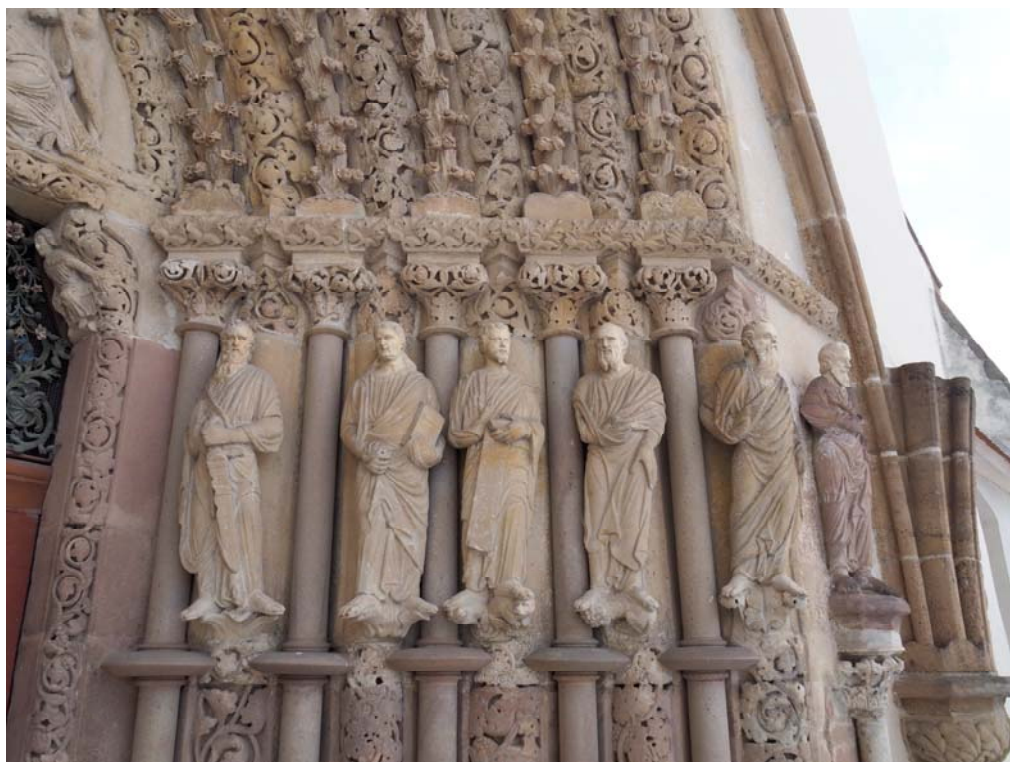
levá strana

tympanon

archivolty

pravá strana

pravá strana

pravá strana

pohledově pravá socha lva

poškození soklu

poškození soklu

poškození soklu

praskliny v dřívějších opravách

okno s kružbou nad portálem

detail korunní římsy

kameny opěráků

opěráky a okenní špalety

stav soklové části

detail opěráku

jižní průčelí transeptu

detail opěráku

kamenné zdivo v presbytáři

nevhodné spárování kamenných bloků